

ОСВІТНІ ПОСЛУГИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЇХ ВАРТОСТІ В УКРАЇНІ

У статі розглядаються властивості та споживчі характеристики освітніх послуг, обґрунтовуються пропозиції щодо доцільності удосконалення організаційно-правових умов формування вартості освітніх послуг в Україні.

There are considered in the article some properties and consumption characteristics of educational services, justified proposals for improving the feasibility of organizational and legal conditions for the formation of the educational services cost in Ukraine.

Ключові слова: державне регулювання, навчальні заклади, освітні послуги, вартість освітніх послуг, ціноутворення.

Одним із основних напрямів розвитку сфери освіти в Україні визначається її модернізація на основі оптимізації загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів з урахуванням необхідності підвищення якості та доступності освіти [1]. Підвищення ефективності функціонування цієї галузі сприятиме зростанню конкурентоспроможності економіки України, поступовому зростанню рівня життя населення, покращенню та стабілізації основних макроекономічних пропорцій. Тому дослідження, що спрямовані на розробку та наукове обґрунтування пропозицій щодо стимулювання розвитку освітньої діяльності в Україні, вирішення накопичених проблемних питань у цій сфері, у тому числі на основі підвищення якості освітніх послуг, збалансування та оптимізації їх вартості, формують значний науковий і практичний інтерес.

Питанням формування вартості освітніх послуг, ціноутворення у сфері освіти присвятили наукові праці багато провідних зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: Базилевич В.Д., Боголіб Т.М., Віфлеємський А.Б., Каленюк І.С., Оболенський Т.Є., Панкрухін О.П., Чухомлін В.Д. та інші. У їх дослідженнях розглядаються важливі економічні чинники розвитку системи навчальних закладів, зокрема дискутуються проблеми ціноутворення у сфері освіти, надаються пропозиції щодо удосконалення цього процесу. Однак, враховуючи складність та багатогранність проблеми формування вартості освітніх послуг, дослідження ціноутворення у цій сфері не втрачають своєї актуальності.

Мета статті полягає у здійсненні на основі аналізу окремих чинників, що впливають на процес ціноутворення у сфері освіти, підготовки пропозицій щодо удосконалення організаційно-правових умов формування вартості освітніх послуг в Україні.

Ціноутворення на ринку освітніх послуг повинно бути одним із визначальних економічних чинників функціонування навчального закладу будь-якої форми власності. Адже ціна освітніх послуг є грошовим виразом вартості освітніх послуг та регулятором збалансування попиту та пропозиції на ринку освітніх продуктів. Одночасно,

питання формування вартості освітніх послуг нерозривно пов'язуються із фінансовим забезпеченням господарської діяльності навчальної установи. Саме на основі визначення економічно обґрунтованої вартості освітньої послуги забезпечується стабільність фінансового забезпечення діяльності та розвитку навчального закладу.

У науковій літературі виділяють декілька підходів фінансового забезпечення навчальної установи, а саме: відповідно до вартості навчання, нормативне фінансування навчання однієї особи та фінансування освіти залежно від отриманих результатів. Визначається доцільність поступового переходу до інтегрованої моделі фінансування освіти, елементами якої мають бути багатоканальне державне фінансування вищої освіти, кредитування навчання у вищих навчальних закладах, підтримка економічних суб'єктів, які оплачують навчання самостійно [2]. Водночас, основа будь-якої моделі або підходу до фінансового забезпечення діяльності навчального закладу має базуватися на вартості освітніх послуг. Отже, розглядаючи питання фінансового забезпечення освітньої діяльності в Україні та підготовки пропозицій щодо його удосконалення, доцільно одночасно розглядати питання ціноутворення на ринку освітніх послуг.

У процесі формування вартості освітньої послуги навчальні установи використовують різні методи ціноутворення, зокрема витратний, орієнтований на конкурентів, метод єдиних та гнучких цін та інші. Водночас, питання ціноутворення у сфері освітніх послуг в Україні лишаються найбільш складними та недостатньо розробленими як в теорії, так і в частині створення організаційно-правових умов формування вартості продукції в системі освіти.

Складність процесу ціноутворення на ринку освітніх послуг пояснюється, передусім, особливостями продукції, що пропонує споживачам система освіти, а також її основними споживчими характеристиками, умовами виробництва та споживання. До того ж, в процесі формування вартості освітніх послуг часто спостерігаються демпінгові ціни, надприбутки за окремими програмами, недостатність фінансового забезпечення функціонування окремих навчальних установ, диференціація якості навчання при однаковій вартості надання послуг, введення в оману споживачів освітніх послуг та інші негативні чинники, що ускладнюють трансформаційні перетворення у сфері освіти України.

Традиційно, вартість навчання розглядається як один із основних чинників при прийнятті споживчих рішень на ринку освітніх послуг. Адже майбутні абітурієнти, вивчаючи питання здобуття освіти, вищої зокрема, передусім спираються на власні можливості щодо фінансового забезпечення цього процесу. Тому питання ціноутворення у цій сфері лишаються важливим елементом економічної стратегії навчального закладу, значимість якого в Україні поступово зростає в умовах загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, наявності обмежень щодо нарощування обсягів бюджетного фінансування сфери освіти, демографічного спаду та інших чинників, що знижують ефективність освітньої діяльності в Україні.

Надання послуг, у тому числі у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, культури та мистецтва, насамперед, спрямовано на задоволення соціально-культурних, духовних, інтелектуальних потреб, гармонійного і всебічного розвитку особистості, забезпечення нормальних умов її життєдіяльності. У теорії освітні послуги визначаються як невідчутні дії, що спрямовуються на свідомість людини [3].

У багатьох наукових працях, що присвячені економіці послуг, зокрема [4, 5, 6, 7], виділяють такі властивості, що характерні і для послуг у сфері освіти, а саме: невідчутність, невіддільність від джерела виробництва, мінливість якості та непостійність, недовговічність, відсутність можливості зберігання, необхідність обліку та контролю процесу та результату одночасно.

Серед основних характеристик освітніх послуг у теорії виділяють також те, що їх надання являє собою процес, чим принципово відрізняє їх реалізацію від продажу фізичних товарів. При цьому, процес виробництва, постачання та споживання освітньої послуги, який чітко регламентується в часі шляхом розробки та затвердження розкладів занять, відбувається одночасно в один і той самий проміжок часу. Тобто освітня послуга виникає, існує та реалізується виключно в момент її надання. Означене визначає специфіку обліку та контролю процесу постачання та споживання освітніх послуг.

Освітню послугу неможливо побачити, оцінити, випробувати та продемонструвати до моменту її надання (постачання, реалізації). А нерозривність виробництва та споживання освітніх послуг, попиту та пропозиції відповідно, проявляється у тому, що послуга не може бути відділеною від свого джерела. Адже надати послугу можливо лише за умови наявності споживача (клієнта).

Мінливість якості та нестабільність надання освітніх послуг є невід'ємною характеристикою процесу їх виробництва та реалізації, оскільки основними елементами системи постачання освітніх послуг є люди, тобто викладачі та слухачі, які неспроможні стабільно транслювати та засвоювати значні обсяги інформації.

Освітні послуги неможливо зберігати, складати, пакувати, транспортувати, тобто з ними не можна здійснювати звичайні операції, що стосуються фізичних товарів. До того ж, досить важко уявити, яким чином можна забезпечити контроль прав власності за змістом освітньої послуги, а саме на певні знання, які передаються слухачеві від викладача. Особливості у сфері постачання освітніх послуг виникають у результаті розвитку та удосконалення технологій викладання, зокрема зростання популярності дистанційного надання освітніх послуг із використанням сучасних засобів трансляції інформації, телекомунікацій. Однак питання власності на знання лишаються дискусійними, потребують глибоких та всебічних наукових досліджень.

Такі властивості та споживчі характеристики освітніх послуг значно ускладнюють процес ціноутворення на цьому ринку. У результаті чого їх вартість визначається шляхом комбінування багатьох чинників, які не завжди підлягають чіткій формалізації у вигляді рівнянь та залежностей. Означене пояснює те, що процес формування вартості на ринку освітніх послуг інколи носить суб'єктивний та ситуаційний характер.

З одного боку, вартість освітньої послуги має бути достатньо гнучкою та корегуватися залежно від зміни кон'юнктури ринку, оскільки на освітні послуги досить важко визначити попит. Своєю чергою локальний характер ринку освітніх послуг у певному регіоні визначає нерозривність попиту та пропозиції на продукцію системи освіти, що обумовлює необхідність розробки та впровадження заходів щодо стабілізації вартості освітніх послуг. Одночасно, процес формування вартості освітніх послуг, що характеризується їх великим суспільним значенням, відбувається в умовах асиметрії інформації. Споживач, який не має уявлення про якість освітньої послуги, розглядає її вартість як один із визначальних показників якості.

Вартість освітньої послуги має бути привабливою для споживача, який, своєю чергою, бажає отримати якісний продукт, споживання якого ним оплачується. Водночас, вартість освітньої послуги має формуватися з урахуванням принаймні беззбитковості її реалізації установою, що її пропонує на відповідному ринку. Отже, вартість освітньої послуги має знаходитися у збалансованому стані між попитом з боку споживачів та пропозицією виробників освітніх послуг.

Нині в Україні організаційно-правові умови виробництва та реалізації освітніх послуг знаходяться на стадії розвитку. Так, на загальнодержавному рівні затверджено перелік платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності [8]. Питання ціноутворення платних освітніх послуг в Україні регулюється відповідними порядками надання платних освітніх послуг державними та комунальними навчальними закладами [9, 10], якими визначаються основні підходи щодо формування їх вартості.

Однак нормативно-правові акти щодо регулювання питань ціноутворення у сфері освітніх послуг мають узагальнюючий характер та засновуються на формуванні вартості освітніх послуг, виходячи з економічно обґрунтованих витрат, що пов'язані з їх наданням. Означені підходи суттєво обмежують застосування у сфері освіти ринкових способів ціноутворення, які засновуються, передусім, на аналізі попиту та пропозиції на освітні послуги, врахуванні кон'юнктури ринку освітніх послуг, основних тенденцій та прогнозів щодо його розвитку. Проте законодавством передбачається, що навчальний заклад може диференціювати розмір плати за надання платної освітньої послуги, виходячи з ліцензованого обсягу, співвідношення попиту та пропозиції за конкретними напрямками (спеціальностями) навчання на загальнодержавному (регіональному) ринку освітніх послуг.

Законодавством України встановлюються додаткові обмеження в частині визначення вартості платних освітніх послуг, а саме незмінності її протягом усього терміну навчання, а в частині надання додаткових платних послуг із обов'язковим врахуванням індексу інфляції [11]. Передбачається також визначення орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта [12]. Врегулювання означених питань належить до повноважень Кабінету Міністрів України [13].

Відповідно, навчальні заклади вдаються до диференціації платних послуг, тобто розширення їх асортименту та способів виробництва і реалізації. У результаті чого виникають нові авторські навчальні програми, які змістовно можуть повторювати класичні курси, проте мають інноваційно-комерційну складову. В окремих випадках такі програми можна порівнювати із товарами, нарощування обсягів реалізації яких здійснюється за рахунок підвищеної якості упаковки. Однак розширення асортименту навчальної продукції не завжди супроводжується зростанням її якості, хоча, в окремих випадках, сучасна або оновлена назва предмету дозволяє залучати додаткове фінансування за результатами його вдалої реалізації на ринку освітніх послуг.

У цілому, дослідження властивостей та основних споживчих характеристик освітніх послуг, а також нормативно-правового забезпечення формування вартості освітніх послуг в Україні, дозволили зробити такі висновки та підготувати відповідні пропозиції.

Освітні послуги за своїми властивостями та споживчими характеристиками принципово відрізняються від звичайних товарів, а саме: через їх невідчутність, невіддільність від джерела виробництва, мінливість якості та непостійність, недовговічність, відсутність власності та можливості зберігання, необхідність обліку та контролю процесу та результату одночасно. Означені особливості освітніх послуг обумовлюють специфіку процесу формування їх вартості, визначення об'єктивної оцінки споживчої цінності та ускладнюють реалізацію фінансово-економічної стратегії як окремо взятого навчального закладу, так і всієї системи освіти України в цілому.

Законодавче та нормативно-правове поле з питань формування вартості освітніх послуг в Україні знаходиться у стадії розвитку. Окремі аспекти державного регулювання процесу формування вартості освітніх послуг визначаються різними законодавчими та нормативно-правовими актами України. Означене обумовлює доцільність інвентаризації та систематизації законодавчого поля України у цій сфері з подальшою підготовкою на цій основі пропозицій щодо змін та доповнень до чинного законодавства України в частині удосконалення основних підходів формування вартості на послуги сфери освіти в Україні.

З метою удосконалення організаційно-правових умов формування вартості освітніх послуг в Україні доцільно розглянути можливість розробки та затвердження на загальнодержавному рівні методів формування вартості освітніх послуг, якими можуть користуватися навчальні заклади в процесі встановлення ціни реалізації освітніх послуг. Означені методи можуть бути розроблені за аналогією з методами визначення звичайної ціни для цілей оподаткування, які застосовуються для цілей адміністрування податків [14].

Прийняття та практичне впровадження означених пропозицій неодмінно призведе до певних ускладнень у частині управління господарською діяльністю навчального закладу. До того ж, слід очікувати зростання навантаження на фінансово-економічні служби, а відповідно, і відносного здороження адміністрування процесу формування вартості освітньої послуги. Однак застосування на практиці механізму унормування вартості освітніх послуг на основі затверджених на загальнодержавному рівні відповідних методів визначення ціни реалізації освітніх послуг сприятиме підвищенню прозорості, керованості та прогнозованості ринку освітніх послуг України, а також збалансуванню інтересів їх виробників, споживачів та держави на основі удосконалення процедури контролю за процесом ціноутворення у сфері освіти в Україні.

1. Указ Президента України від 12 березня 2013 року № 128/2013 «Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: [Електронний ресурс]: — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> — 2013; 2. Яковенко Л.І. Економічні основи модернізації вищої освіти в умовах становлення економіки знань / Л.І. Яковенко, О.В. Пашенко. — Полтава: Скайтек, 2011. — 216 с.; 3. Лавлок К. Маркетинг услуг: персонал, технологи, стратеги / К. Лавлок. — М.; СПб.; Клев: ИД «Вильямс», 2005. — 1008 с.; 4. Кремень В.Г. Філософія управління: підручник / В.Г. Кремень, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. — Вид. 2-ге, доповн. і переробл. — Харків: НТУ «ХПІ», 2008. — 524 с.; 5. Економічні умови забезпечення якості освітніх послуг у системі вищої освіти; за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д.е.н., проф. І.М. Грищенка. — К.: «Педагогічна думка», 2012. — 364 с.; 6. Разумовская А.Л. Маркетинг услуг. Настольная книга российского маркетолога-практика / А. Разумовская,

В. Янченко — М.: Вершина, 2006. — 496 с.; 7. *Захарова И.В.* Маркетинг образовательных услуг / И.В. Захарова. — Ульяновск: УлГТУ, 2008. — 170 с.; 8. Постанова КМУ від 27 серпня 2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> — 2013; 9. Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 23.07.2010 р. № 736/902/758 «Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> — 2013; 10. Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 23.07.2010 р. № 736/902/758 «Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> — 2013; 11. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. №2984-III: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> — 2013; 12. Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 20 листопада 2012 року № 5499-VI: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> — 2013; 13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта» від 20 травня 2013 р. № 346: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> — 2013; 14. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010р. № 2755-VI: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> — 2013.